

Максим ЯРЕМЕНКО
(Київ, Україна)

**Антропонімія вихованців Києво-
Могилянської академії XVIII ст.
(про інформативні можливості
студентських реєстрів)**

Вивчення історії навчальних закладів через дослідження корпорацій їхніх вихованців – тема не нова і така, що не потребує доказів важливості. Зазначу лише, що звернення до студентських метрик різноманітних «шкіл», першочергового джерела у подібних студіях, як, зрештою, і публікація реєстрів алюмнів європейських академій та університетів (найперше німецьких), розпочалися ще у XIX ст. і тривають донині.

На початку XX ст. до наукового обігу введено частину списків вихованців Могилянської академії, які, втім, і досі історики належно не використали. Наразі дослідники Київських Атен мають у своєму розпорядженні лише чотири більш-менш повні реєстри студентів з усіх станів за два століття функціонування «шкіл». Два з них – це перелік імен та прізвиць/прізвищ. Аналіз такої інформації без додаткових вказівок хоча б на соціальну належність та проживання зафіксованих вихованців – вельми невдячна справа. А от дві інші відомості – за 1736/1737 рр. та 1737/1738 н.р. – надаються до глибшого вивчення, позаяк фіксують також станове та географічне походження, вік і характеристику успішності [1, с. 38–59, № IX, с. 61–88, № X; 8, арк. 1–4 зв.; 9, арк. 1–19 зв.].

Разом з тим, повідомляючи про козацьких, ієрейських, міщанських тощо дітей, студентські реєстри не завжди деталізують їхнє місце всередині стану, себто, наприклад, син сотника чи протопопа може маркуватися так само, як і чадо рядового козака («син козацькій») чи священнослужителя («син священническій»). Оскільки могилянські викладачі не ставили на меті фіксувати у відомостях фамільне дерево своїх підопічних, то часто і зустрічаємо подібні випадки запису. Для прикладу, про «інфіміста» 1738 р. Мойсея Шаулу з Носівки Київського полку зазначено, що козацький син [9, арк. 14 зв.]. Така реєстрація нічим

не виокремлює сина бунчукового товариша та київського полкового обозного з-поміж решти козацьких чад, хоча й мова не про простого козака. Аналогічно, до козацьких синів у реєстрі «інфімістів» того ж таки року віднесений Стефан Турнавіот з Києва [9, арк. 15] (дід майбутнього канцеляриста Генеральної військової канцелярії, а згодом ювеліра, був грецьким купцем, що переселився до міста у середині XVII ст. [16, с. 224–225]). Зате роком раніше, у реєстрі 1737 р., про нього повідомлялося, натомість, що «сын бунчукового товарища» [1, с. 58, № IX]. Таким чином, для повнішої презентації київських спудеїв, з'ясування більшого чи меншого ступеня їх «елітності», присутності в межах того чи іншого стану спудеїв із вищих за статусом родин слід спробувати дослідити представників кожного стану окремо, намагаючись «познайомитися» з усіма ними поіменно. На перший погляд здійснити пошук родин «студіозів» (а затим конкретизувати їхню соціальну значимість) принаймні для Гетьманщини та Слобожанщини, звідки походило 62% хлопців у 1737 р. та 74% у 1738 р. [41, с. 201, 208–209], цілком можливо, адже до сьогодні збереглися поіменні фіксації обивателів усіх полків (і малоросійських, і слобідських) 1730–1740-х рр. Чи реальний і з яким ступенем успішності пошук батьків київських вихованців у полкових ревізіях за допомогою тієї ідентифікації, що відображена у спудейських реєстрах – проблема, розв'язанню якої і присвячена ця розвідка.

На початку коротко зупинюся на тому, як записували «академіків» у списки – детальне з'ясування способів творення прізвищевих назв вихованців (їх композитів, формантів, підрахунок патронімічних, матронімічних, етнімічних, ойконімічних, апелятивних, змішаних назвиськ* тощо) лежить, однак, за межами головного завдання. У відомостях 1737–1738 рр. наведено двочленні йменування студентів: християнське ім'я та прізвищева назва. Позаяк імен батьків не вказано, то й їх пошук можливий лише за прізвищевими назвами. За останньою інформацією я спробував відшукати сім'ї «студіозів» у ревізіях полків Гадяцького, Київського, Ніжинського, Переяславського, Полтавського, Прилуцького за 1737 р., Миргородського та Чернігівського за 1738 р., Лубенського за 1740 р. і невеликій частині ревізії Стародубського за 1743 р. [7; 22–23; 25–31]. Роки взято не випадково – була залучена

* Термін «назвисько» запропонував вживати для тогочасних іменувань прізвищевого типу Михайло Худаш [19, с. 125]. Тут я користуюсь ним у запропонованому сенсі поряд з іншими синонімічними окресленнями «прізвищева назва» та «прізвисько».

переписна документація хронологічно якомога ближча до відомостей. Що ж до слобідських полків, уродженці з яких навчалися на той час у Києві (Охтирського, Ізюмського, Сумського та Харківського), то їхні родини я спробував знайти у переписах 1732 р. [33–36].

Повнота ревізій адміністративно-територіальних одиниць Гетьманщини різна [детальніше про ревізії XVIII ст. загалом див. у: 10, с. 57–241, про проведення ревізій 1730-х рр. та їх характеристику с. 172–174, 219–220, 227–231]. Перепис Київського полку украї лаконічний, тут переважно немає інформації про вільні двори (себто, звільнені від оподаткування – старшинські, священицькі тощо), а також про посполитих та міщан Києва. Двори вільних «владельцов» не фіксуються окремо й у Чернігівській документації. Переяславська ревізія, натомість, достатньо детальна: козаки та посполиті у ній поділені на статті за майновим станом, чого не спостерігаємо в усіх переписах. У ревізії Гадяцького полку немає інформації про двори духовенства та окремо взагалі не виділяються міщани. Найгірша ситуація з переписом Стародубського полку: за приблизно той самий час не вдалося виявити повної ревізії. Є лише документація Новгородської сотні 1740 р., однак без вільних дворів та відомостей про духовенство [20]. У іншій відомості тієї ж сотні за той самий рік інформація про вільні двори зафіксована [21], проте, зрештою, серед могилянських студентів 1737–1738 рр. значився лише один посполитий зі згаданої території. Уривки стародубської ревізії 1743 р. так само містять відомості переважно про козаків, або винятково про посполитих (Новомиська сотня – лише посполиті, Шептаківська, Погарська – лише козаки) [31]. Та все ж можна твердити, що наявні в моєму розпорядженні переписи населення Гетьманщини назагал цілком достатні для проведення планованого виявлення, хоча й у найкращому стані відомості про чинну старшину, рядових козаків та посполитих. Справді незадовільну ситуацію з пошуком однофамільців студентів у стародубських матеріалах, а також чернігівських, нівелює той факт, що зі згаданих територій походило 3-4% київських вихованців. Зрештою, відсутність категорії «міщани» у ревізіях лише зобов'язує шукати батьків «академіків» серед посполитих, серед яких часто записували і міських громадян. Про заможне духовенство можна виявити інформацію у тій таки рубриці: якщо священнослужителі мали підсусідків то поряд з переліком останніх наводилися й імена ієреїв.

Отже, головне питання, на яке потрібно відповісти – чи дозволяє запис спудеїв із вказівкою прізвищевих назв знайти їхніх батьків, себто, чи була їхня ідентифікація у різних документах однаковою?

Відразу зазначу, що мені не вдалося відшукати жодного однофамільця студентів із посполитих 1737–1738 рр. серед простолюду Гетьманщини чи Слобожанщини. Майже подібною є ситуація з міщанами, щоправда, вона зумовлена також обмеженням інформації джерела. Річ у тім, що левову частку міських громадян із Гетьманщини склали кияни, а ревізія згаданого полку, як зазначалося, не містить даних про них. За 1737 р. із 21-го малоросіянина та слобожанця з-поза Києва можна більш-менш вірогідно припустити, що кровними вузами був пов'язаний з майже однофамільцями лише один студент з Глухова – Никифор Віндовський, а також напевне встановлюються родичі його земляка Даниїла Полонського (навчався і наступного року). Щодо першого «студіоза», то за ревізією Ніжинського полку 1737 р. у рубриці «малогрунтові посполитие, которие могут, а которие за убожеством весьма не могут повинност отбуваты» зафіксована «удова Михайлиха Виндиха», а також Онисько Вінда та Яків Вінда; всі значаться такими, що можуть відбувати повинності. Опосередковано на не останню роль цієї фамілії у місті вказує той факт, що жоден зі згаданих її представників не був задіяний у акціях воєнного часу (погонщиками чи «в прикриття границ»). Усього ж малогрунтових у Глухові було 65 домовласників, з них 28 могли, а 37 – не могли відбувати повинності. Окрім цієї категорії посполитих (тут не зайве нагадати, що традиційно для Гетьманщини того часу міщан долучили до простолюду), значиться ще одна – «всма» убогих, що живуть в одних хатах при «огородах» та мають чи не мають волів і коней. Останніх налічувалося 336 господарів. Групу простолюду завершують «подусідки посполитие» – 41 господар [25, арк. 732–735 зв.]. Отож, з усього загалу некозацького міського населення Вінди перебували у першій тридцятці. Тим не менше, навряд чи їхній статус був аж таким значним – найшвидше у такому випадку прізвище не змінилося б взагалі.

На відміну від Віндовського, Даниїл Полонський належав до сім'ї «батьків міста», на що вказує хоча б незмінність його прізвища. У ревізії у рубриці п'яти міських обивателів «средние промыслом купеческим бавячиеса» – зафіксований Іван Полонский, не задіяний у акціях воєнного часу. Ієрархічно вище за цю п'ятірку піднялися лише два «можних» купці [25, арк. 732].

Із сімей 24-ох студентів-міщан, уродженців Гетьманщини та Слобожанщини з-поза меж Києва, які навчалися у 1738 р. і не зафіксовані у попередньому, вдалося віднайти лише одну: в «інфіміста» Івана Ризи з Переяслава у місті зафіксований домовласник-однофамілець, теж не

останній чоловік, Григорій Риза, що виконував обов'язок «дозорци індутних зборів» та мав власний шинок [27, арк. 37 зв.–38]. Натомість рідня його однополчанина, «граматика» Григорія Ручковського з Барішівки, встановлюється дуже гіпотетично, адже на той час носіїв такого назвиська там не згадано. Натомість, у кушнірському цеху значаться зовсім не багаті Кузьма Ручка і Семен Ручка, які мали по одному двору, але не мали коней, а також значно помітніша персона – городничий Петро Ручка [27, арк. 224 зв., 249]. У цьому випадку визначити батька Ручковського та його статус серед решти міщан не вдається.

Більшість міщан із Гетьманщини складала київські жителі. Ревізія київського полку 1737 р. не містить їх переліку. Однак я спробував відшукати потенційних родичів могилянських «студіозів» у іншому реєстрі міських громадян – присяжному списку 1742 р. [32, арк. 125–184 зв.]. Втім, і тут бачимо звичну для ревізій картину – відсоток виявлених однофамільців вельми незначний, і, як правило, стосується людей помітних.

По духовенству картина дещо ясніша, хоча й більшості батьків дітей священнослужителів Гетьманщини та Слобожанщини знайти не вдалося, окрім 10 осіб із 69 малоросіян та слобожанців у 1737 р. [22, арк. 38 зв., 166; 24, арк. 610; 26, арк. 3 Зв.; 27, арк. 38, 157 зв., 189 зв.–190, 202; 29, арк. 340.] та 22 чи 24 осіб із 138 у 1738 р. Детальніше зупинюся на розгляді численніших співпадінь з реєстру 1738 р. Отже, із 24 випадків у 9-ми маємо лише констатацію того, що у такому-то населеному пункті дійсно був парафіяльний священник, чий син навчався у Києві*. У 6-ти випадках інформація детальніша: серед могилянських «студіозів» напевне було 5 протопопських і одне чи то протопопське, чи намісницьке чадо. Ще про сімох «академіків» можемо твердити, детальніше проаналізувавши ревізії, що їхні батьки належали не до бідних категорій, бо мали шинки та/чи підсусідків, а то й (в одному випадку) – хутір**. Зрештою, у двох випадках можемо

* До цієї групи я долучив також студента Василя Чепельовського із села Каплинець Лубенського полку. Хоча у ревізії 1740 р. у згаданому населеному пункті вказаний лише піп Стефан [7, арк. 549], який, слід гадати, мав саме таке назвисько, зате у переписі 1745 р. зафіксовано два священники, з них один Андрій Чепельовський [24, арк. 585 зв.].

** До цієї групи я долучив також студента Максима Пестича із Лохвиці. Хоча у ревізії 1740 р. там згаданий лише за ім'ям піп Іоан [7, арк. 255 зв.], а у ревізії 1745 р. він зафіксований як Іван Пештич [24, арк. 683].

більш-менш припускати родинні зв'язки студентів: Феодора Ігнатовича з Білоцерківки Миргородського полку – із тамтешнім усупенським ієреєм Кириком Ігнатієвим, при церкві якого, до речі, також зафіксований шинок, а Григорія Романовського з Ромнів – із котримось з миколаївських настоятелів Іоаном чи Андрієм Романовичами [7, арк. 255 зв., 582зв.–583, 684зв.; 22, арк. 12зв.–13зв., 120, 166; 23, арк. 471; 24, арк. 585 зв.; 26, арк. 33зв., 177 зв., 182; 27, арк. 34, 38, 157 зв., 189 зв.–190, 202, 465, 512 зв.–513зв.; 29, арк. 340–340 зв., 362, 362 зв.].

Причина зовсім не масового виявлення батьків-однофамільців київських студентів з родин духовенства у полкових ревізіях – зокрема й у тому, що в останніх парохів інколи фіксувалися лише за іменами, а у частині переписів окремих населених пунктів вони не згадані взагалі. Варта уваги річ – не все духовенство, сини якого навчалися у Києві і яких вдалося виявити у полкових переписах, належали до помітніших ієрархічних щаблів, а саме, були протопопами та намісниками. Разом з тим, можемо прослідкувати спадкування назвись між поколіннями у їхній групі, що, своєю чергою, свідчить про початок складання постійних прізвищ серед частини білого духовенства. Вочевидь, така ситуація спостерігалася не лише на Лівобережжі, а й на іншій частині України. Так, приміром, є всі підстави припускати сімейні зв'язки могилянського «аналогіста» 1738 р. Петра Кардашевича з Меджибожа (Подільське воєводство) із зафіксованими в інвентарі Меджибзької волості 1717 р. Михайлом Кардашенком та Іваном Кардашенком («Wieliebny osciec Mychayło Kardaszenko, namiestnik międzybozki» при мурованій церкві, а також «Chałupa pod słomą Iwana Kardaszenka, ropowicza cerkwie turowanej»), які, за припущенням Миколи Крикуна, були батьком і сином, а також, що батько Михайла – меджибзький намісник Ігнатій Кардаш, згаданий під 1703 р. [6, с. 33–34].

Як можна припустити з окремих встановлених фактів, ситуація з пошуком батьків-міщан річпосполитських студентів нагадує описане вище виявлення сімей їхніх однокашників із Гетьманщини та Слобожанщини. Щоправда, ті матеріали, за якими я пробував віднайти хоча б декого з них, хронологічно значно віддаленіші, ніж малоросійські ревізії від двох спудейських реєстрів. Скажімо, міщанські родини Михайла Рашковського, Павла Ростовського, Марка Волковицького та Федора Туніковського з Меджибожа виявити в інвентарі Меджибзької волості 1717 р. не вдалося. Натомість однофамільці їх земляка Григорія Маковецького там значаться: «P. Stefan Makowiecki, burmistrz» (а отже й шляхтич), місцевий уродженець, мав 2 коней без волів, та «Fedko

Маковієцькі, kuszniierz», так само місцевий «дідич» (уродженець), що платив чиншу 1 злотий 7,5 грош та 18 грош ставщизни і не мав ні коней, ні волів [6, с. 30–31]. Хто з цих двох домовласників доводився родичем могилянському спудеєві – доводиться лише гадати.

Пошук у полкових реєстрах батьків студентів із козацьких родин дозволив виявити частину однофамільців, однак усі випадки співпадіння назвиськ стосуються представників чинної старшини різного рівня, а також значкових, військових та бунчукових товаришів, за окремими вкрай поодинокими винятками дублювання прізвищевих назв у ієрархічно різних прошарках цього стану (не переобтяжуватиму текст обрахунками та переліком усіх прикладів – цьому буде присвячено окрему публікацію, що вже готується до друку). Якщо ж на урядницькій драбині місцерозташування було десь знизу, то прізвищева ідентифікація сина такого козака в академічному реєстрі могла дещо відрізнитися від батьківської, однак цілком упізнавано. Скажімо, можна припустити, що Пилип та Тимофій Россовські з Борисполя були синами тамтешнього курінного отамана Андрія Росохи («Росоха») [27, арк. 177].

Якщо коротко підсумувати результати пошуків у ревізіях осіб із прізвищевими назвами, під якими зареєстрували у списках 1737 та 1738 рр. вихованців у Києво-Могилянській академії, то доведеться констатувати, що така робота має сенс лише для виявлення в її стінах представників вищих щаблів соціальної ієрархії. Окремі винятки тут складають лише сини духовенства. Слід сказати, що такий висновок цілком очікуваний і зрозумілий з огляду на спосіб письмової фіксації «студіозів» та ідентифікації населення у ревізіях. У студентських відомостях або зберігалися родові прізвища (для тих, хто їх мав, себто головню для сильних світу), або ж прізвищева назва найчастіше творилася шляхом додавання до основи кінцівок -ський/-цький (із помітною перевагою) та -ич (*див.* таблицю [1, с. 38–39, № IX, с. 61–62, № X; 8, арк. 1–4 зв.; 9, арк. 1–19 зв.]). Так, серед вихідців із козацтва у 1737 р. подібним чином зафіксовано 89%, а у 1738 р. – 79% спудеїв. Для духовенства (включно з кількома дяками) прізвищева ідентифікація на -ський/-цький та -ич у 1737 р. становила 98%, а 1738 р. – 95%, для міщан (разом із купцями і ремісниками) ці показники склали по 95% (тут, на противагу іншим станам, трохи більше було закінчень на -ич – третина), а для посполитих – 97% і 95% відповідно. Якщо ж узагальнити по усіх групах, додавши незначний відсоток осіб, чия станова належність не вказана чи була інакшою (як от син капітана), то у 1737 р. прізвищеві назви із закінченням на -ський/-цький становили 68%, а на

Максим ЯРЕМЕНКО. Антропонімія вихованців Києво-Могилянської ...

-ич – 28% (тобто разом майже 96%), а у 1738 р. – 64% і 28% відповідно (загалом – 92%). При підрахунку зі зрозумілих причин поза увагою залишилися вихованці-представники річпосполитської шляхти.

Таблиця

Прізвищева назва на (осіб, відсотків)		-ський/- цький	-ич	інше	Разом
Стан, рік					
Козаки	1737	41 (66%)	14 (23%)	7 (11%)	62 (100%)
	1738	63 (59%)	21 (20%)	22 (21%)	106 (100%)
Духо- венство	1737	73 (68%)	32 (30%)	2 (2%)	107 (100%)
	1738	106 (65%)	50 (30%)	8 (5%)	164 (100%)
Міщани	1737	69 (61%)	38 (34%)	6 (5%)	113 (100%)
	1738	80 (61%)	44 (34%)	6 (5%)	130 (100%)
Посполиті	1737	58 (78%)	14 (19%)	2 (3%)	74 (100%)
	1738	57 (71%)	19 (24%)	4 (5%)	80 (100%)
Інше	1737	1 (50%)	1 (50%)	–	2 (100%)
	1738	2 (67%)	1 (33%)	–	3 (100%)

Подібний описаному спосіб ідентифікації студентів у реєстрах, коли прізвищева назва творилася шляхом додавання -ський/-цький чи -ич, не є київською особливістю того часу. Приміром, наприкінці функціонування закладу, у 1814 р., ситуація не змінилася: кінцівки -ський/-цький та -ич були головними при творенні прізвищевих назв для ідентифікації студентів у списках. Щоправда, за той час маємо дані лише про вихідців із родин священно- та церковнослужителів [2, с. 166–264, № XLVII].

Так само фіксувалися й вихованці решти «латинських училищ» підросійської України. Зокрема, майже 71% з-поміж усіх переяславських «студіозів» 1744 р. мали прізвиська/прізвища на -ський/-цький, а 23% – на -ич [4, с. 23-25]. Серед харківських «граматиків» 1760 р.,

переважно з родин духовенства, назвиська на -ський/-цький налічували 63%, на -ич – 14% (разом – 77%), а серед «інфімістів» зі світських родин – на -ський – 67% (на -ич відсутні) [37, арк. 10–12 зв., 17–17зв. «Школи» для підрахунку вибрані навання].

У полкових реєстрах та іншій подібній документації особа, починаючи від виборних козаків і закінчуючи посполитими, ідентифікувалася інакше. На найкраще вивченому реєстрі Війська Запорозького 1649 р. показано, що прізвищеві назви на -енко становили загалом 56% від зафіксованих, а в окремих полках сягали й 70%, натомість ідентифікація формантами зі -ський/-зький/-цький налічували лише 4,5% усіх іменувань у документі [14, с. 517–518]. По окремих полках ситуація могла відрізнитися. Так, у Київському «прізвища» у 60% випадків формувалися за допомогою кінцівки -енко, 1,3% – -ко. На -ський/-цький/-зький припадало лише 11%, 10% – на -ич/-ович. У 3% – назвиська закінчувалися на -ий, і у 15% – «прізвища» творилися від прізвиस्क найрізноманітнішого походження [3, с. 20–25].

Мої спостереження над ревізіями кінця 1730-х – початку 1740-х рр. показують, що на прізвищеві назви на -ський/-цький та -ович міг припадати ще менший відсоток, понад те – серед рядового козацтва, посполитих та переважної більшості міщанства вони були радше винятками. Так, у 1737 р. серед усього простолюду Переяслава (різного статусу посполитих, підсусідків різноманітних державців та «державских протекциянтов» (разом – понад 200 дворів) назвиська на -ський/-цький мали лише три особи – Вишневецький (можливо і його зять), Малишевський та ще один Вишневецький [27, арк. 29 зв.–36]. Та сама ревізія подає цілком знайомі завдяки дослідженням філологів приклади ідентифікації переяславських міщан. Приміром, у окремій групі – «міщане майстрату Переясловского по разним селам жиочие» – із трьох представників кравецького цеху двоє мали «прізвища» «Кравець» (третьою була «весма нищетная» вдова). Так само із трьох домовласників міського різницького цеху та трьох бондарського – по двоє були «Різниками» та «Бондарями» відповідно [27, арк. 28–29]. Аналогічну ситуацію показують переписи слобідських полків 1732 р. Скажімо, козацькі «прізвища» на -ський/-цький у них зустрічаються як виняток, а поодинокі випадки головно стосуються старшини [див., наприклад, серед козаків Котельви Охтирського полку: 34, арк. 810–833, 885–910].

Загалом, за влучними висновками дослідників, на українських теренах до XIX ст. сталого прізвища, яке б постійно ідентифікувало особу і передавалося від батька до сина, не існувало, окрім власне

у тих носіїв, що належали до соціальних верхів [18, с. 96–97]. Така ситуація характерна для усієї території ранньомодерної України. Так, на українських теренах Речі Посполитої простолюд упродовж життя міг фіксуватися щораз інакше: за батьком, за тестем, роботою тощо [див. прослідкування цього традиційного явища на прикладі однієї родини: 11, с.152]. До появи сучасного прізвища, про яке обережно можна вести мову від 1830-х рр., спричинило державне нормування, яке у підросійській Україні почалося від 1826 р. Разом з тим, поряд із письмово зафіксованими сталими прізвищами на селі упродовж усього XIX ст., як і в XVII ст., паралельно продовжували існувати та активно вживатися інші (часом кілька) назвиськ тієї самої особи [17, с. 215–228; 19, с. 124–125]. Таким чином, відсутність постійних іменувань прізвищевого типу, а також різні способи ідентифікації осіб у студентських реєстрах та полкових переписах унеможливають пошук однофамільців у цих двох видах документації, якщо йдеться про рядових козаків, міщан, більшість духовенства, а також посполитих.

Отож, могилянським вихованцям в Академії давали нове «прізвище», окрім тих, хто його мав, що творилося, як правило, шляхом додавання до форманту кінцівки -ський/-цький чи -ович. Ця практика була звичною, поширеною у решті «латинських шкіл» і добре званою тогочасним соціумом. Пишучи про рід Жученків/Жуковських, зокрема про його представника Якова, сина сорочинського сотника, Вадим Модзалевський зачитував документ, у якому згадано, що «Яков Петрович, по бытности его в Киевской академии в науках, переименован по привычке студентов Жуковским» [13, с. 64] (підкреслено мною – М.Я.). Про що ж свідчить саме такий спосіб формування назвиськ? На думку Володимира Маслійчука, який аналізував зміну прізвищевих назв слобідською старшиною, практика додавання до патронімічного форманту -ський/-цький чи обранні для себе іншого іменування з такою кінцівкою, свідчить про намагання тамтешніх сильних світу ушляхетнитись, «довести свій винятковий, «шляхетський» статус» [12, с. 31–36]. Чи можна припускати подібні спроби «облагородити» вихованців «латинських шкіл»? Гадаю, таке твердження було б некоректним (та й висновки Маслійчука до кінця непереконливі).

По-перше, слід пригадати, що просте додавання -ський/-цький не означає «класичного» творення шляхетського прізвища, адже вже із XVI ст. воно не просто маркувалося наявністю такої кінцівки: формування відбувалося за власницьким принципом шляхом додавання суфіксів -ськ/-цьк до назви населених пунктів (топоантропоніми). Понад те,

відтоді в окремих українських регіонах зникають відіменні патроніми (зокрема, на Волині), а там, де вони зберігалися як своєрідні рудименти (на Київщині), творення прізвищ за їх допомогою відбувалося через додавання до патроніму суфіксу -ович [38, с. 22–38].

По-друге, у Гетьманщині, як зазначалося вище, назвиська на -ський/-цький зустрічалися, хоча й рідко, серед простолюдю, і, за спостереженням вчених, не обов'язково свідчили про статусність, а могли вказувати, наприклад, на місце походження їх носіїв: якщо ідентифікація творилася за допомогою згаданих кінцівок від назви населеного пункту, то у більшості випадків це маркувало місце походження носія прізвиська [14, с. 517–518; 18, с. 121, 146–147].

По-третє, достатньо поглянути на антропонімію тогочасної старшини, при чому – від найнижчого до найвищого рангу, аби переконатися, що прізвища еліти не конче мали суфікси -ськ/-цьк (Горленки, Ханенки, Берли, Кулябки, Солонини тощо), а отже – їх присутність/відсутність не обов'язково вказувала на статусність. Належність до верхівки, натомість, виявлялася у збереженні за родом одного сталого прізвища. Так, у XVIII ст. тенденція не змінювати родові йменування старшиною прослідковується навіть на Січі, місці, де людина, як правило, міняла прізвищеву частину ідентифікації [5, с. 20].

Зрештою, у Києво-Могилянській академії розуміли, що характерний для всіх вихованців, представників різних соціальних груп, спосіб ідентифікації у студентських реєстрах аж ніяк не міг вплинути на зріст статусу у становому соціумі. Ба більше – тогочасна освіта не нівелювала станові кордони і не ставила цього на меті (понадто між сильними світу та рядовим населенням), а сам факт студій, що його оприявнювала специфічна прізвищева назва, аж ніяк масово не відчиняв двері до високого положення, яке найперше залежало у XVIII ст. від місця у соціальній ієрархії батьків [див. про це детальніше також у моїх статтях: 40, с. 231–241; 42, с. 229–236].

Разом з тим, навчання в «училищах» безумовно було предметом гордощів. Свідчення про це дають як тогочасні прямі репліки, так і аналіз опосередкованих джерел [див. аналіз одного казусу: 39, с. 86–94]. Яскраву характеристику сприйняття «вчених» як людей гоноровитих (саме через їхні студії), подав Василь Григорович-Барський, описуючи свою київську науку та ставлення до неї батька:

«В сие же научение вступил я сам, кроме изволения отца моего, и кроме помощи домашняго учителя, отец бо мой был книжен точною в российском писании и в церковном пении, муж аще и бла-

Максим ЯРЕМЕНКО. Антропонімія вихованців Києво-Могилянської ...

говеен, но нравом прост, видя в ученых излишнее прение, гордость, упрямство, славолюбие, зависть, и прочие обыкновенные их пороки, и мя, яко от наук им сия бывают, а не от самовольнаго произволения, тщался всячески воспятить мне намерение, но не возможе, помоществующей мне матери. Многожды же и после покушался развращать меня словесы своими и советовал оставити мало потребную сию науку, и в церковном упражняться песнословии и чтении, но видя во мне некую к сему непреоборимую естественную склонность и охоту, прочее остави мя мирна» [15, с. 2].

Вочевидь, даючи студентам прізвищеві назви на -ський/-цький та -ич, професори мали на меті виділити вихованців з-посеред решти загалу, де широко практикувалася інша ідентифікація. На такому називанні частково відобразилася також специфіка навчання. Зокрема, у патронімічних прізвиських не була рідкістю латинізація форманта, як от у Стефана Яновського з Переяславщини. За ревізією цього полку 1737 р. у селі Стефана дійсно згаданий священник Іоан [27, Арк. 250зв.], проте, як бачимо, у Києві хлопця нарекли не «Іоановичем».

Підсумовуючи, ще раз наголошу, що в Київській академії вихованцям давалися специфічні прізвищеві назви, відмінні від батьківських. Спадкові прізвища, натомість, зберігалися у тих, для кого вони слугували не просто індивідуальною ідентифікацією, а й сигналізували про родову належність, що, своєю чергою, мала сповіщати оточенню про певне упізнаване місце у соціальному середовищі (виняток, як можна припустити, складали лише представники духовенства). Якщо студент мав батьків, які хоча й належали до упривілейованих обивателів, однак розміщувалися на нижніх щаблях ієрархічної драбини сильних світу, то в Академії його родове прізвище могли дещо підправити. Звідси, як видається, цілком оправданим буде припущення, що ті студенти, чиїх однофамільців у полкових реєстрах віднайти не вдалося, посідали нижні щаблі ієрархічної драбини. Детальний підрахунок і перших, і других допомагає з'ясувати «елітність» київських «латинських шкіл».

Джерела та література

1. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отделение II (1721–1795 гг.). – К., 1904. – Т. I (1721–1750 гг.). – Ч. 2. Приложения.

2. Акты и документы, относящиеся к истории Киевской академии. – Отделение III (1796–1869 гг.). – К., 1913. – Т. IV (1813–1819 гг.).

3. *Бевзенко С.П.* Из спостережень над старокиївською антропонімією // Давньоруська ономастична спадщина в східно-слов'янських мовах. Збірник наукових праць. – К., 1996. – С. 20–25.
4. *В.Г. Ученики* переяславських славяно-латинських шкіл в 1744 г. // Киевская Старина (*далі* – КС). – 1888. – № 10. – С. 23–26.
5. *Гісцова Л.З.* Від упорядників // Архів Коша Нової Запорозької Січі. Корпус документів 1734–1775. – К., 2008. – Т. 5: Реєстр Війська Запорозького Низового 1756 року. – С. 5–29.
6. Інвентар Меджибізької волості 1717 року / Упорядн. М. Крикун. – Львів, 2009.
7. Інститут Рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського (*далі* – ІР НБУВ). – Ф. 1. – Спр. 54333.
8. ІР НБУВ. – Ф. 2. – Спр. 2937.
9. ІР НБУВ. – Ф. 160. – Спр. 172.
10. *Клименко П.* Компути та ревізії XVIII століття // Український археографічний збірник. – 1930. – Т. 3. – С. 57–241.
11. *Любченко В.* До селянської генеалогії Поділля: можливості дослідження, джерела та їх інтерпретація // Українська генеалогія: теорія, методологія, історія та практика. Матеріали I генеалогічних читань пам'яті Вадима Модзалевського. – К., 1996. – С. 150–153.
12. *Маслійчук В.* «Шляхетскість» слобідсько-українських козацьких старшин другої половини XVII–XVIII ст. (Ономастика, геральдика, «генеалогія») // Маслійчук В. Провінція на перехресті культур: дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст. – Х., 2007. – С. 27–41.
13. *Модзалевский В.Л.* Малороссийский родословник. – К., 1910. – Т. 2 (Е–К).
14. *Остап Р.І.* До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) // Реєстр Війська Запорозького 1649 року. – К., 1995. – С. 517–567.
15. Пешеходца Василия Григоровича-Барского-Плаки-Албова, уроженца киевского, монаха антиохийского, путешествие к святым местам в Европе, Азии и Африке находящимся, предпринятое в 1723, и оконченное в 1747 году, им самим писанное. Изданное третьим тиснением. – СПб., 1793. – Ч. I–II.
16. *Попельницька О.* Історична топографія київського Подолу XVII – початку XIX ст. – К., 2003.
17. *Сумцов Н. Ф.* Малорусские фамильные прозвания // КС. – 1885. – № 2. – С. 215–228.
18. *Худащ М.Л.* З історії української антропонімії. – К., 1977.
19. *Худащ М.Л.* К вопросу о возникновении украинских фамилий // Антропонимика. – М., 1970. – С. 121–125.

20. Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 7967.

21. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 8015.

22. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19317.

23. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19320.

24. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19333.

25. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19371.

26. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19373.

27. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19374.

28. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19377.

29. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19379.

30. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19678.

31. ЦДАК України. Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 20052.

32. ЦДАК України. Ф. 59. – Оп. 1. – Спр. 860.

33. ЦДАК України. Ф. 380. – Оп. 2. – Спр. 7.

34. ЦДАК України. Ф. 1721. – Оп. 1. – Спр. 224.

35. ЦДАК України. Ф. 1722. – Оп. 1. – Спр. 57.

36. ЦДАК України. Ф. 1725. – Оп. – Спр. 22.

37. ЦДАК України. Ф. 1973. – Оп. 1. – Спр. 2104.

38. *Яковенко Н.Н., Боряк Г.В.* Родовая антропонимия Правобережной Украины как отражение социальной структуры общества (по актам конца XIV–XVI в.) // Вспомогательные исторические дисциплины. – Л., 1987. – Т. XIX. – С. 22–38.

39. *Яременко М.В.* Горе з розуму, або Про могилянську навченість як підставу для гонору // Київська Академія. – 2007. – Вип. 4. – С. 86–94.

40. *Яременко М.В.* “До мене-де нікто не имєть власти, кромь ясневєлможного”: самоідентифікація могилянського студента крізь призму конфлікту 1752 р. // Соціум. Альманах соціальної історії (далі – Соціум). – 2007. – Вип. 7. – С. 231–241.

41. *Яременко М.В.* Київські студенти 1738 року: спроба колективної фотографії // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – 2008. – Т. ССLVI: Праці історично-філософської секції. – С. 191–215.

42. *Яременко М.В.* Навчатися чи не навчатися? До питання про «освітні стратегії» посполитих Гетьманщини у XVIII ст. та пов’язану з ними соціально мобільність // Соціум. – 2008. – Вип. 8. – С. 229–236.

Максим Яременко (Київ, Україна) Антропонімія вихованців Києво-Могилянської академії XVIII ст. (про інформативні можливості студентських реєстрів)

Повідомлення присвячене аналізу формування прізвищевої частини ідентифікації студентів Києво-Могилянської академії у XVIII ст. та можли-

вості встановлення за її допомогою місця батьків вихованців на соціальній ієрархічній драбині.

Ключові слова: Гетьманщина, Слобожанщина, Києво-Могилянська академія, студенти, соціальні стани, антропонімія, прізвище/прізвищева назва

Максим Яременко (Київ, Україна) Антропонимия воспитанников Киево-Могилянской академии XVIII в. (об информативных возможностях студенческих реестров)

Сообщение посвящено анализу формирования фамильной части идентификации студентов Киево-Могилянской академии в XVIII в. и возможности определения с ее помощью места родителей воспитанников на социальной иерархической лестнице.

Ключевые слова: Гетманщина, Слобожанщина, Киево-Могилянская академия, студенты, сословия, антропонимия, фамилия/фамильное прозвище

Maksym Yaremenko (Kyiv, Ukraine) Anthroponymy of Kyiv-Mohyla Academy students in the 18th century (on alumni's registers informative potentiality)

The report is devoted to the analysis of making of Kyiv-Mohyla Academy student's surmane/nickname in the Eighteen century and the possibility to determine student's parents position on a social hierarchical ladder by means of names.

Key words: Hetmanate, Slobidska Ukraine, Kyiv-Mohyla Academy, students, social ranks, anthroponymy, surmane/nickname